DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-661-7-37

ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Шаповал Леся Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ
пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна

Вступ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти нашої держави стала безпрецедентним викликом для вітчизняної правової системи. Найуразливішою категорією в цих умовах опинилися діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. Втрата природних законних представників – батьків – унаслідок їхньої загибелі, зникнення безвісти, перебування в полоні чи на тимчасово окупованих територіях створює критичну ситуацію підвищеної небезпеки. У таких умовах держава бере на себе публічно-правовий обов'язок гарантувати цим дітям надійний правовий захист, який реалізується через інститут законного представництва в цивільному праві.

Актуальність даної теми на сьогоднішній день зумовлена насамперед тим, що класичні, сформовані у мирний час механізми представництва інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування виявилися не готовими до екстремальних реалій сьогодення. Цивілістична доктрина традиційно розглядала представництво як стабільний інструмент компенсації неповного обсягу дієздатності дитини. Проте війна показала серйозні законодавчі прогалини: процедури встановлення опіки та піклування, фіксації юридичних фактів смерті чи зникнення безвісти є надто тривалими, що в умовах динамічних бойових дій та масової евакуації призводить до виникнення небезпечного «представницького невизначення».

Гострота проблеми набуває особливого значення у площині захисту майнових прав дітей. Внаслідок збройної агресії тисячі дітей втратили житло, а їхнє майно було знищено або пошкоджено. Відповідно, постає

критичне питання реалізації права на відшкодування завданих війною збитків та участі таких дітей у цивільному судочинстві. Без своєчасно призначеного, компетентного та добросовісного законного представника неможливо подати заяву на отримання компенсації, прийняти спадщину, зберегти вцілілі активи або ініціювати судовий процес. Тимчасові механізми влаштування дітей, оперативно запроваджені законодавцем на початку повномасштабного вторгнення, виконали свою рятувальну функцію, однак вони не наділяють тимчасових вихователів повним обсягом повноважень щодо розпорядження майном, що фактично обмежує реалізацію майнових інтересів дитини.

Не менш важливою є й процесуальна проблема: представництво інтересів дітей інституційними закладами породжує системний конфлікт інтересів, що вимагає обов'язкового залучення незалежних адвокатів до судових спорів (зокрема, щодо спадкування чи відшкодування воєнної шкоди). Додатковим викликом стала масова евакуація дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до країн Європейського Союзу (далі – ЄС), яка показала масштабні юрисдикційні колізії: європейські органи часто не визнають повноважень українських представників, призначених за адміністративною, а не судовою процедурою. Це актуалізує питання транскордонного представництва та вимагає остаточної відмови від застарілої радянської парадигми інституційного догляду на користь європейських стандартів дружнього до дитини правосуддя, де дитина є повноцінним суб'єктом права.

Отже, нагальна потреба подолання законодавчих колізій, адаптації цивільно-правового інституту законного представництва до екстремальних умов воєнного стану, захисту майнових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування при відшкодуванні збитків, а також необхідність синхронізації національних механізмів захисту прав дитини з європейськими стандартами зумовлюють беззаперечну актуальність, своєчасність та високу практичну значущість комплексного наукового дослідження представництва інтересів таких дітей в умовах збройної агресії.

Теоретико-правові засади інституту представництва у цивільному праві та процесі, а також питання захисту прав дітей традиційно перебувають у фокусі уваги багатьох вітчизняних науковців-цивілістів та фахівців у галузі цивільного, сімейного і процесуального права. Вагомий внесок у дослідження процедурного статусу законних представників, видів представництва та особливостей їх участі у цивільному судочинстві зробили такі вчені, як І. А. Бірюков, Д. В. Бобров, С. М. Братусь, Н. В. Волкова, І. О. Гелецька, К. П. Дорошенко, Ю. О. Заіка, В. М. Івакін, О. Ф. Карпенко,

І. М. Кучеренко, Л. Ф. Лесницька, О. А. Підопригора, З. В. Ромовська та Є. О. Харитонов, С. А. Чванкін, М.Й. Штефан, І. А. Яніцька та інші.

Попри ґрунтовну теоретичну базу, більшість існуючих наукових розвідок спираються на аналіз правовідносин у мирний час. Специфіка ж реалізації інституту представництва в екстремальних умовах збройного конфлікту залишається фрагментарно дослідженою.

1 Теоретико-правові засади представництва інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Втрата дитиною природних законних представників – батьків – створює ситуацію підвищеної вразливості її майнових та особистих немайнових прав у цивільному обороті. Цивільне право, як фундаментальна галузь приватного права, покликане забезпечити надійний механізм заміщення відсутньої дієздатності дитини через інститут законного представництва. Від того, наскільки теоретично обґрунтованими та практично досконалими є відповідні норми, залежить здатність держави гарантувати збереження житла, спадщини та інших майнових благ найбільш вразливої категорії громадян.

Першочерговим кроком у розкритті цієї проблематики є визначення правового статусу досліджуваної категорії суб'єктів. Відповідно до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»[1306], поняття дитини-сироти охоплює осіб, в яких померли чи загинули обоє батьків. Натомість діти, позбавлені батьківського піклування, – це «діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки тощо»[1307].

[1306] Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text

[1307] Там само.

Незважаючи на різницю у підставах набуття статусу, цивільно-правове становище цих двох категорій є тотожним.

У цивілістичній доктрині правовий статус дитини традиційно розглядається через призму її правосуб'єктності. Загальновизнаним є підхід, відповідно до якого правоздатність фізичної особи виникає з моменту її народження та є рівною для всіх, тоді як дієздатність формується поступово залежно від віку та рівня психічного розвитку.

Діти-сироти, будучи малолітніми (до 14 років) або неповнолітніми (від 14 до 18 років), володіють відповідно частковою або неповною цивільною дієздатністю (ст. 31, 32 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)[1308]). Вони не можуть повноцінно самостійно вступати в переважну більшість цивільних правовідносин – наприклад, самостійно укладати договори щодо нерухомого майна, оформлювати спадкові права тощо.

Досліджуючи специфіку цього стану, Н. М. Крестовська обґрунтовано виокремлює концепцію ювенального правового статусу дитини як системи гарантованих державою прав і обов'язків, при цьому виокремлює спеціальні субстатуси дітей, які перебувають у несприятливих умовах, що зумовлює необхідність підвищеного рівня їх правового захисту[1309].

Саме інститут представництва виступає правовим механізмом, що забезпечує участь малолітньої або неповнолітньої дитини у цивільному обороті шляхом реалізації її прав та інтересів через уповноважених осіб.

Правова природа представництва інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є складною та багатогранною. Згідно зі статтею 237 ЦК України, «представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє». Для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування таке представництво завжди є *законним*. Його фундаментальна відмінність від договірного представництва полягає в тому, що воно виникає не на підставі волевиявлення особи, яку представляють (оскільки дитина не має відповідної дієздатності для видачі довіреності), а виключно на підставі прямої вказівки закону або адміністративного акта (рішення органу опіки та піклування чи суду).

Сутність правової природи законного представництва дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування має яскраво виражений замісно-охоронний характер. Представник (опікун, піклувальник, або керівник

[1308]Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

[1309] Крестовська Н. М. Ювенальний правовий статус. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії.* 2009. Т. 8. С. 278–284.

відповідного інституційного закладу) своїми діями не лише виступає від імені дитини, а й компенсує недостатній обсяг її цивільної дієздатності.

Дослідниця сімейного та цивільного права Л. В. Красицька звертає увагу на те, що законне представництво базується на імперативних нормах і спрямоване виключно на захист найкращих інтересів дитини. Це абсолютно унеможливлює використання повноважень представника у власних інтересах або в інтересах третіх осіб (що прямо заборонено ст. 238 ЦК України)[1310].

Нормативна база, що регулює ці відносини, формує складну ієрархічну систему, фундаментом якої є норми міжнародного права. Базовим документом є Конвенція ООН про права дитини[1311], яка у статті 3 закріплює, що «в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини». Цей принцип сьогодні є наріжним каменем у практиці вітчизняного судочинства. Зокрема, Верховний Суд неодноразово підкреслював у своїх постановах[1312], що під час вирішення будь-яких спорів, де зачіпаються майнові чи немайнові права дитини, принцип її найкращих інтересів має абсолютний пріоритет над іншими аргументами сторін і захист інтересів дитини при цьому має бути реальним, а не формальним.

На національному рівні базисом виступає стаття 52 Конституції України, яка прямо зазначає: «утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей»[1313]. Центральне місце у регулюванні представництва займає ЦК України, зокрема Глава 4 (яка визначає межі дієздатності малолітніх та неповнолітніх), Глава 6 (яка регламентує інститути опіки та піклування) та Глава 17 (яка встановлює загальні положення про представництво). Сімейний кодекс України

[1310] Красицька Л. В. Здійснення батьками права на представництво і захист прав та інтересів дитини. *Економіка і право*. 2012. № 3. С. 120.

[1311] Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

[1312] Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 04 серпня 2021 року у справі № 654/4307/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98911478 ; Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 березня 2025 року у справі № 527/955/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125933110 ; Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 05 березня 2025 року у справі № 199/7566/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125673487

[1313] Конституція України : Закон України від 26 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

(далі – СК України) доповнює цю конструкцію, визначаючи форми влаштування дітей: усиновлення, встановлення опіки, створення дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей.

Важливу роль у здійсненні представництва інтересів дітей у цивільному праві відіграє спеціальне законодавство, зокрема Закони України «Про охорону дитинства»[1314] та «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»[1315], які конкретизують зміст повноважень законних представників, визначають межі їх діяльності та встановлюють додаткові гарантії захисту прав і найкращих інтересів дитини.

Аналізуючи стан захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у сучасних умовах, важливо підкреслити, що чинна нормативна база постійно проходить випробування війною, що вимагає оперативної реакції законодавця на нові виклики. Зокрема, йдеться про безпрецедентні ситуації, зумовлені збройною агресією російської федерації: масову евакуацію дітей-сиріт за кордон, втрату правовстановлюючих документів, пошкодження майна внаслідок бойових дій та колізії юрисдикцій при призначенні законних представників[1316].

Здійснений аналіз теоретичних засад та нормативно-правової бази дає змогу сформувати власні висновки та пропозиції щодо вдосконалення досліджуваного інституту. Можна стверджувати, що хоча інститут законного представництва дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в нашій державі загалом функціонує, він містить низку серйозних прогалин, які створюють ризики для майнових інтересів дітей. Яскравим прикладом спроби подолання таких прогалин є законопроєкт № 15191 Кабінету Міністрів України[1317], аналіз якого свідчить про наявність застарілих норм, які не відповідають принципу юридичної визначеності. Цей

[1314] Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text

[1315] Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text

[1316] Шаповал Л. І., Мироненко В. П., Якимець О. І. Вплив воєнного стану на реалізацію інституту опіки та піклування в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 3 (33). С. 704. URL: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-3(33)-694-707 ; Шаповал Л. І., Мироненко В. П., Бобко В. Г. Щодо нормативного регулювання захисту майнових прав дітей органами опіки та піклування. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 3 (43). С. 645–656. URL: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3(43)-645-655 ; Шаповал Л. І., Полішко Н. Л. Про деякі підходи до законодавчого регулювання ролі опікуна (піклувальника) в Україні, Франції та Швейцарії. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 8 (26). 2024. С. 693–704. URL: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8(26)-693-704

[1317] Про внесення змін до статті 246 Сімейного кодексу України : Проект Закону України від 24.04.2026. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JI14465I

принцип є складовою верховенства права (стаття 8 Конституції України) та передбачає чіткість, зрозумілість і передбачуваність законодавства[1318]. Зокрема, йдеться про ч. 2 ст. 246 СК України, яка зобов'язує орган опіки та піклування надсилати «до органу, що здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно, за місцезнаходженням такого майна повідомлення про нерухоме майно, право власності або право користування яким відповідно до закону чи договору має така дитина»[1319].

Як зазначає Кабінет Міністрів України, такі повідомлення не мають правових наслідків, не є обтяженнями та не можуть реально обмежити відчуження майна, що створює лише ілюзію захисту. Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»[1320], проведення реєстраційних дій можливе виключно на підставі поданих заяв та документів, які підтверджують виникнення, перехід, зміну або припинення відповідних прав чи обтяжень. При цьому державний реєстратор зобов'язаний діяти лише в межах повноважень, передбачених Конституцією України та законодавством.

У зв'язку з цим повідомлення органу опіки та піклування:

– не належить до документів, що є підставою для державної реєстрації;
– не має статусу заяви у розумінні законодавства;
– не визнається обтяженням речових прав;
– не спричиняє виникнення, зміни чи припинення права власності або права користування майном.

Таким чином, на практиці таке повідомлення саме по собі не породжує юридичних наслідків і не впливає на правовий режим майна. Водночас чинне законодавство передбачає інші, більш ефективні механізми забезпечення захисту майнових прав дитини. Так, відповідно до частини 5 статті 177 СК України[1321], орган опіки та піклування має право відмовити у наданні дозволу на вчинення правочину щодо майна дитини та ініціювати перед нотаріусом накладення заборони на його відчуження, однак така можливість допускається лише у випадках, прямо передбачених законодавством.

[1318] Із Сімейного кодексу приберуть обов'язок органів опіки повідомляти реєстраторів про майно дітей. 24.04.2026. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/359380-iz-semeynogo-kodeksa-uberut-obyazannost-organov-opeki-soobschat-registratoram-o-nalichii-imuschestva-u-detey

[1319] Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

[1320] Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text

[1321] Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

Разом із тим стаття 73 Закону України «Про нотаріат»[1322] встановлює, що за зверненням органу опіки та піклування нотаріус уповноважений накласти заборону на відчуження нерухомого майна, яке належить дитині («за зверненням органу опіки та піклування з метою захисту особистих і майнових прав та інтересів дитини, яка має право власності або проживає у жилому будинку, квартирі, іншому приміщенні, на відчуження якого накладається заборона»). Подібна заборона виступає обтяженням речових прав, підлягає внесенню до державного реєстру та фактично перешкоджає відчуженню чи переоформленню такого майна.

Таким чином, проблема полягає не у відсутності законодавчих механізмів захисту майнових прав дитини, а у збереженні в законодавстві формального інструменту контролю, який фактично не породжує правових наслідків і не впливає на процедуру державної реєстрації прав. Саме з цієї причини законопроєктом № 15191[1323] пропонується виключити частину другу статті 246 СК України, яка покладає на органи опіки та піклування обов'язок надсилати державному реєстратору повідомлення щодо нерухомого майна дитини.

Судова практика також виходить із того, що у сфері державної реєстрації речових прав юридичне значення мають виключно ті документи, які закон прямо визначає як підставу для проведення реєстраційних дій. Так, у справі № 539/5295/21[1324] Верховний Суд звернув увагу, що «суть державної реєстрації прав – це офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, які вже мали місце на підставі рішень відповідних органів, договорів чи інших правовстановлюючих документів, шляхом внесення відповідних записів до Державного реєстру прав, а не безпосереднє створення таких фактів зазначеними записами». Внесення відповідного запису до Державного реєстру прав не створює саме право, а лише засвідчує його існування.

Аналогічна правова позиція системно підтримується Великою Палатою Верховного Суду (зокрема, у справах № 359/3373/16-ц[1325], № 911/3594/17[1326],

[1322] Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text

[1323] Про внесення змін до статті 246 Сімейного кодексу України: Проект Закону України від 24.04.2026. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JI14465I

[1324] Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду 28 червня 2023 року у справі № 539/5295/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111906715

[1325] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 листопада 2021 року у справі № 359/3373/16-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829985

[1326] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 березня 2019 року у справі № 911/3594/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80487660

№ 910/10987/18[1327], № 925/1121/17[1328], № 916/675/15[1329], № 910/13574/20[1330] та ін. Отже, державна реєстрація не породжує речових прав, а лише фіксує їх у публічному реєстрі. Саме тому повідомлення органу опіки та піклування не може вважатися правовстановлюючим документом чи обтяженням, а відтак не впливає на виникнення, зміну або припинення права власності на нерухоме майно.

Тому, на нашу думку ініціатива Кабінету Міністрів України щодо виключення норми, що зобов'язує органи опіки та піклування повідомляти державного реєстратора про наявність у дитини нерухомого майна, є цілком слушною.

Ще однією суттєвою проблемою представництва в цивільному праві інтересів дітей-сиріт і дітей позбавлених батьківського піклування є критичний часовий проміжок від моменту набуття дитиною статусу сироти (або вилучення з неблагополучної сім'ї) до моменту офіційного призначення їй опікуна. У цей період функції законного представника тимчасово виконує орган опіки та піклування або адміністрація закладу, куди влаштовано дитину. Однак на практиці, через відсутність індивідуального підходу, органи опіки та піклування часто не здатні оперативно та ефективно представляти майнові інтереси дитини (зокрема, вчасно подати заяву до нотаріуса про прийняття спадщини, сплатити борги спадкодавця для недопущення штрафних санкцій або захистити житло від протиправних зазіхань). Відповідно до ст. 1268 ЦК України, малолітня чи неповнолітня особа вважається такою, що прийняла спадщину автоматично, проте управління цим майном без активного і добросовісного представника призводить до його занепаду[1331].

По-друге, гостро постає проблема ризиків зловживань або неналежного виконання обов'язків щодо представництва таких дітей з боку інституційних закладів, які виступають законними представниками дитини до встановлення над нею постійної опіки.

Проблема ризиків зловживань та неналежного виконання обов'язків інституційними закладами (інтернатами, дитячими будинками),

[1327] Постанова Об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 24 січня 2020 року у справі № 910/10987/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87559633

[1328] Постанова Верховного Суду від 27 лютого 2018 року у справі № 925/1121/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/72616760

[1329] Постанова Верховного Суду від 17 квітня 2019 року у справі № 916/675/15. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81268529

[1330] Постанова Верховного Суду від 06 жовтня 2021 року у справі № 910/13574/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81268529

[1331] Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

які за законом є опікунами дітей і їх законними представниками до моменту їх влаштування в сім'ю, є предметом гострих дискусій у правовій та соціологічній науці України[1332]. Втрата сім'ї, самотність, сиріт-ство – трагедія в житті дитини. Виховання в умовах державних сирітських установ – це необхідність, вихід із ситуації, що склалася в державі, яка травмує психіку дитини, різко змінює її долю, руйнує звичну систему відносин із оточуючим світом, робить неможливим реалізацію потенційних можливостей дитини[1333].

Науковці та міжнародні експерти системно наголошують, що сама правова та організаційна природа інституційних закладів (інтернатів, дитячих будинків) створює специфічне, часто деструктивне середовище. У такій системі дитина неминуче перетворюється на об'єкт «нагляду» та дисциплінарного контролю, втрачаючи статус повноцінного суб'єкта прав. У цих умовах ігнорується базова потреба в емоційній прив'язаності, а індивідуальність нівелюється на користь колективного розпорядку та уніфікованих правил, що прямо суперечить міжнародним стандартам забезпечення найкращих інтересів дитини.

Головний юридичний та фактичний ризик такої форми влаштування полягає у виникненні глибокого конфлікту інтересів: адміністрація закладу в особі його керівника одночасно виступає і як надавач соціальних, освітніх та медичних послуг, і як єдиний законний представник (опікун) дитини[1334]. З точки зору цивільного права, опікун покликаний здійснювати об'єктивний та незалежний контроль за тим, наскільки якісно забезпечуються права його підопічного. Проте, коли функції опікуна і надавача послуг збігаються в одній юридичній особі, такий контроль стає фіктивним. Інституційний заклад об'єктивно зацікавлений у збереженні свого фінансування, підтримці наповнюваності груп та уникненні перевірок, що часто демотивує адміністрацію швидко сприяти влаштуванню дитини в сім'ю або активно захищати її зовнішні майнові права.

[1332] Слозанська Г., Горішна Н. Функціонування закладів інституційного догляду та їх негативний вплив на їх вихованців. *Social Work and Education*. Vol. 8, № 1. Ternopil-Aberdeen, 2021. Pp. 19–41. DOI: https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.1.2 ; Коган О. В., Рудзевич І. Л. Основні питання соціального супроводу дітей–сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 15. С. 285–301. URL: https://problemps.kpnu.edu.ua/article/view/160668/159867

[1333] Шаповал Л. І. Проблеми патронатного виховання і особливості влаштування вихованців дитячого будинку у патронатну сім'ю. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 1. С. 31. URL: https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2013/01_2013.pdf

[1334] Gunnar M. R., Nelson C. A. Institutionalized children's development and neurobehavioral outcomes. *Development and Psychopathology*. 2007. Vol. 19. P. 1–30 ; Kilbourne M. Residential care and child rights: institutionalisation and child development outcomes. *Child and Youth Care Forum*. 2016. Vol. 45. P. 1–18.

Крім того, у великих закладах з масовим перебуванням вихованців апріорі неможливо забезпечити індивідуальний підхід до кожної дитини. Персонал фізично не здатний врахувати унікальні психологічні та емоційні потреби, а також таланти кожного вихованця. Це призводить до грубого порушення права дитини на гармонійний розвиток і формування так званого «інституційного синдрому» (госпіталізму), який суттєво гальмує соціалізацію особи та її підготовку до самостійного цивільного життя.

Надзвичайно небезпечним є і той факт, що інституційні заклади часто функціонують як закриті системи. Оскільки заклад сам представляє інтереси дитини у всіх зовнішніх інстанціях, йому дуже легко приховати факти внутрішнього психологічного чи фізичного насильства (як з боку персоналу, так і між вихованцями) або неналежного побутового догляду від зовнішніх контролюючих органів[1335]. У разі порушення прав дитини самими працівниками інтернату, дитина виявляється абсолютно беззахисною: особа, яка за законом повинна ініціювати захист її порушених прав (подати заяву до поліції чи суду), одночасно є керівником тих, хто ці права порушує. Відсутність незалежного адвоката чи зовнішнього законного представника робить дитину фактично «невидимою» для системи правосуддя.

Усвідомлюючи ці фундаментальні недоліки, наша держава посилює партнерство з Європейським Союзом у сфері розвитку сімейних форм виховання та поступової відмови від інституційного догляду. На міжнародному рівні чітко наголошено на необхідності реформування напрямку альтернативної опіки в Україні. Цей процес обов'язково має включати розробку сучасних форми та рішень щодо сімейної опіки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також розширення мережі фостерної опіки. Враховуючи значні зусилля, які вже були докладені нашою державою для модернізації системи захисту прав та інтересів дітей відповідно до міжнародних стандартів, подальша деінституалізація має супроводжуватися посиленням співпраці з державами-членами та інституціями ЄС у соціальній сфері[1336].

Згідно зі статтею 245 СК України, «якщо дитина постійно проживає у закладі охорони здоров'я, навчальному або іншому дитячому закладі, функції опікуна та піклувальника щодо неї покладаються

[1335] Solerdelcoll M., Ougrin D., Cortese S. Advocacy for a coordinated and safe response for the mental health and psychosocial needs of children affected by the conflict in Ukraine. *European Child & Adolescent Psychiatry*. 2022. № 4. С. 125–128. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9395799/pdf/787_2022_Article_2037.pdf

[1336] Україна посилює партнерство з Європейським Союзом у сфері захисту прав дітей та розвитку сімейних форм виховання. 20.04.2023. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/ukrayina-posylyuye-partnerstvo-z-yevropeyskym-soyuzom-u-sferi-zakhystu-prav-ditey-ta-rozvytku-simeynykh-form-vykhovannya

на адміністрацію цих закладів»[1337]. Це породжує ризики нецільового використання державних коштів, що виділяються на дітей, та економію на медичних і освітніх потребах вихованців. А притягнути керівництво закладу до відповідальності за «неналежне виконання» своїх обов'язків щодо представництва інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування важче, ніж фізичну особу (опікуна, піклувальника), через складну систему адміністративного підпорядкування.

Для системного подолання окреслених проблем та суттєвого посилення цивільно-правових гарантій захисту інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, пропонуємо впровадити наступні кроки:

1. *Здійснити реформування матеріального права через обмеження повноважень закладів,* в яких перебувають такі діти. Пропонуємо внести зміни до статті 242 ЦК України, доповнивши її концептуально новим положенням про «тимчасове інституційне представництво». Суть цієї новели полягає у відході від презумпції абсолютного та необмеженого представництва інтересів дитини адміністрацією закладу.

Необхідно на законодавчому рівні чітко розмежувати особисті немайнові обов'язки закладів (забезпечення повсякденного догляду, виховання, базове медичне лікування, організація освітнього процесу) та їхні майнові повноваження. *Щодо останніх має бути встановлена жорстка імперативна заборона* для адміністрацій закладів самостійно вчиняти будь-які правочини чи юридично значущі дії, що можуть призвести до відчуження, обтяження або зменшення майна дитини (наприклад, розпорядження коштами на банківських рахунках чи укладення договорів оренди щодо житла дитини). Зняття такої заборони у виняткових випадках повинно допускатися лише після проходження обов'язкового багатоступеневого аудиту за участі органів прокуратури, які діятимуть як незалежні органи для запобігання від зловживань, недбалості та корупційних ризиків.

2. *Модернізувати цивільне процесуальне законодавство.* Вбачається за необхідне доповнити норми Цивільного процесуального кодексу України обов'язковою вимогою *щодо забезпечення професійного юридичного супроводу* дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Пропонуємо закріпити правило: у всіх цивільних справах, де прямо чи опосередковано вирішується доля майна дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування (стягнення боргів спадкодавця, виселення, поділ майна тощо), до процесу в обов'язковому порядку має залучатися адвокат системи безоплатної правничої допомоги

[1337]Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

як незалежний професійний представник. Ця норма має діяти імперативно, навіть якщо інтереси дитини у суді вже формально представляє орган опіки та піклування чи державний заклад. Це дозволить усунути потенційний конфлікт інтересів між державними органами, *компенсувати можливу юридичну некомпетентність працівників соціальних служб* та забезпечити реальну дію принципу змагальності *через фаховий адвокатський захист виключно майнових інтересів дитини.*

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що правова природа законного представництва дітей-сиріт у сучасному цивілістичному вимірі зводиться не лише до технічного заповнення їхньої неповної чи часткової дієздатності. Вона є вираженням вищого публічно-правового обов'язку держави діяти активно та виключно в найкращих інтересах дитини.

Подальший розвиток вітчизняного цивільного та сімейного законодавства повинен бути стратегічно спрямований на усунення «представницького невизначення» – ситуацій, коли дитина де-юре має представника, але де-факто залишається юридично беззахисною. Лише через мінімізацію ризиків при розпорядженні майном сиріт та встановлення суворого, багаторівневого судового *й прокурорського* контролю за діями законних представників, наша держава зможе побудувати дієву систему захисту прав найбільш вразливої категорії своїх громадян, що особливо актуально в умовах подолання наслідків збройної агресії.

2 Реалізація представництва інтересів дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в цивільному праві в умовах збройної агресії російської федерації

Збройна агресія російської федерації проти нашої держави спричинила безпрецедентну гуманітарну кризу, найвразливішою категорією постраждалих від якої стали діти.

Вже понад чотири роки з початку повномасштабного збройного вторгнення росії в нашу державу українські діти продовжують страждати від руйнівних наслідків цієї невиправданої війни. Багато дітей було вбито, значна частина отримала різного ступеня поранення та глибокі психологічні травми. Через активні бойові дії діти були примусово виселені з рідних домівок і, що створює найбільші виклики для цивільного представництва, дуже часто були розлучені зі своїми сім'ями та законними опікунами. Крім того, надзвичайної актуальності набула проблема незаконного переміщення та утримання українських дітей на тимчасово

окупованих територіях нашої держави, а також їх злочинної депортації на територію російської федерації[1338].

Особливого захисту потребують діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, оскільки їхній правовий статус ускладнюється відсутністю природних законних представників – батьків. В умовах масової евакуації, тимчасової окупації територій та втрати зв'язку з рідними, класичні механізми цивільного представництва виявилися недостатньо гнучкими. Усе це зумовлює необхідність термінової адаптації правового регулювання для забезпечення безперервної реалізації та захисту майнових і особистих немайнових прав таких дітей.

Інститут представництва інтересів дітей, які залишилися без батьківського піклування, є комплексним і поєднує норми цивільного та сімейного права. Сучасна правова доктрина приділяє значну увагу цій проблематиці. Як зазначає Л. В. Красицька, представництво дітей-сиріт має яскраво виражений публічно-правовий елемент, оскільки держава перебирає на себе обов'язок гарантувати захист їхніх прав через систему органів опіки та піклування, дитячих закладів та прийомних сімей[1339].

Відповідно, суб'єктами представництва інтересів дітей даної категорії є:

– *опікуни та піклувальники* – фізичні особи, призначені рішенням органу опіки та піклування або суду;

– *прийомні батьки, батьки-вихователі* дитячих будинків сімейного типу;

– *адміністрації закладів охорони здоров'я, освіти або соціального захисту* (якщо дитина перебуває в такому закладі і їй не призначено опікуна);

– *органи опіки та піклування* (виступають безпосередніми представниками до моменту влаштування дитини, наприклад в прийомну сім'ю).

Вчена З. В. Ромовська наголошує, що повноваження цих суб'єктів, хоча і прирівнюються до батьківських у частині представництва перед третіми особами, є жорсткіше регламентованими державою, особливо щодо вчинення правочинів з майном дитини[1340].

Варто зазначити, що механізм здійснення представництва прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах воєнного стану зазнав істотних змін, спрямованих

[1338] Україна посилює партнерство з Європейським Союзом у сфері захисту прав дітей та розвитку сімейних форм виховання. 20.04.2023. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/ukrayina-posylyuye-partnerstvo-z-yevropeyskym-soyuzom-u-sferi-zakhystu-prav-ditey-ta-rozvytku-simeynykh-form-vykhovannya

[1339] Красицька Л. В. Здійснення батьками права на представництво і захист прав та інтересів дитини. *Економіка і право*. 2012. № 3. С. 116–121.

[1340] Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : Науково-практичний коментар. Київ : Правова єдність, 2009. 432 с.

на спрощення відповідних процедур та забезпечення своєчасного захисту прав і законних інтересів цієї категорії дітей. Класична процедура надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, є тривалою і часто неможливою у зонах бойових дій (наприклад, через неможливість отримати свідоцтво про смерть батьків, які загинули на окупованій території).

Для вирішення цієї проблеми Кабінет Міністрів України прийняв низку нормативних актів, зокрема Постанову від 15 квітня 2022 р. № 447 «Про внесення змін до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини», якою затверджено Порядок тимчасового влаштування дітей[1341]. Цей документ закріпив механізм тимчасового представництва інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Згідно з новими правилами, служби у справах дітей мають вживати вичерпних заходів щодо тимчасового влаштування дітей у сім'ї родичів, знайомих, та вже утворені сім'ї патронатних вихователів відповідно до пункту 31 базового Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866 (тимчасове влаштування дітей)[1342].

Завдяки цьому, ухвалене Урядом рішення розширює можливості щодо влаштування дітей в умовах воєнного стану, зокрема шляхом їх тимчасового розміщення у прийомних сім'ях та в дитячих будинках сімейного типу в межах максимально допустимої кількості дітей, визначеної законодавством для таких форм сімейного виховання.

Також зазначеним рішенням було спрощено перелік документів для родичів, які мають намір оформити опіку чи піклування над такою дитиною. Зокрема, необхідно подати заяву, копію паспорта, документи, що підтверджують родинні або інші близькі зв'язки з дитиною (до прикладу, свідоцтво про хрещення чи інший документ, виданий релігійною організацією), довідки від лікаря-нарколога та психіатра щодо можливості здійснювати виховання дитини, а також довідку або особисту заяву про відсутність судимості.

[1341] Про затвердження Порядку тимчасового влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі тих, які розлучені із сім'єю, в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2022 № 447. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2022-п

[1342] Лазебна М. Мінсоцполітики: діти, які залишилися без батьків під час воєнного стану, зможуть бути тимчасово влаштовані до сімейних форм виховання. 23.03.2022. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/minsocpolitiki-diti-yaki-zalishilisya-bez-batkiv-pid-chas-voyennogo-stanu-zmozhut-buti-timchasovo-vlashtovani-do-simejnih-form-vihovannya

Окрім цього, у період дії воєнного стану для осіб, які претендують на статус опікунів або піклувальників, тимчасово скасовано обов'язок проходження спеціального навчання з питань виховання дітей, позбавлених батьківського піклування.

У свою чергу, аналіз судової практики в умовах воєнного стану свідчить, що суди при розгляді справ щодо представництва інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування застосовують принцип «якнайкращого забезпечення інтересів дитини», часто виходячи за межі формального тлумачення норм. Зокрема, у Постанові Верховного Суду від 14.02.2024 у справі № 756/12509/2 зазначено, що відсутність висновку органу опіки та піклування не може бути підставою для відмови у судовому захисті прав дитини, оскільки здійснення правосуддя не може ставитися в залежність від спроможності владних органів виконувати свої повноваження в умовах війни[1343]. У цій справі суд розглядав питання щодо визначення місця проживання та представництва інтересів дитини. Верховний Суд наголосив, що в умовах збройного конфлікту органи опіки та піклування, а також суди, повинні враховувати поточну безпекову ситуацію. Суд зазначив, що формальні недоліки в документах щодо опіки не можуть бути підставою для відмови у захисті прав дитини, якщо евакуація та представництво здійснювались з метою порятунку її життя та здоров'я[1344].

Аналогічний правовий підхід відображено у постанові від 12 жовтня 2022 року у справі № 559/1215/19-ц[1345], де Верховний Суд підкреслив, що висновок органу опіки виконує допоміжну функцію і є лише одним із доказів. Суд уповноважений відхилити його, якщо він є недостатньо обґрунтованим та суперечить інтересам дитини. Звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав потребує ретельної підготовки та збирання належної доказової бази. Це зумовлено тим, що більшість критеріїв, на підставі яких суд приймає рішення у справах цієї категорії, мають оціночний характер і залежать від конкретних життєвих обставин, поведінки та особистих якостей сторін[1346].

[1343] Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2024 року у справі № 756/12509/21. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/nepodannia-visnovku-organu-opiki-ta-pikluvannia-ne-moze-sluguvati-pidstavoiu-dlia-vidmovi-abo-dlia-zvolikannia-u-zaxisti?utm_source=chatgpt.com

[1344] Там само.

[1345] Постанова Верховного Суду від 12 жовтня 2022 року у справі № 559/1215/19-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106868297

[1346] Шаповал Л. І., Кирдан Б. В. Тенденції у вирішенні справ про позбавлення батьківських прав у контексті домашнього насильства. *Наука і техніка сьогодні.* 2025. № 11 (52). С. 407. URL: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-11(52)-402-414

Практика Верховного Суду 2022–2023 років також підтверджує, що у випадках, коли дитина-сирота втратила законних представників внаслідок збройної агресії російської федерації, розгляд справ про встановлення опіки здійснюється за правилами окремого провадження цивільного судочинства максимально оперативно, із залученням органів прокуратури для додаткового гарантування прав дитини[1347].

Водночас, незважаючи на оперативну реакцію законодавця, механізм реалізації представництва інтересів дітей-сиріт в умовах агресії російської федерації має низку проблем:

1. Проблема транскордонного представництва. Ця проблема зумовлена суттєвою відмінністю між нормами законодавства нашої держави та законодавством країн перебування щодо визнання законними представниками дітей-сиріт їхніх прийомних батьків, батьків-вихователів та опікунів. Суть законодавчої колізії полягає в тому, що за українським законодавством опіка та піклування можуть встановлюватися органом опіки та піклування, так і судом. Натомість у більшості європейських країн це питання вирішується виключно в судовому порядку. Як наслідок, уповноважені органи країн, куди евакуювалися прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу, часто не визнають законності перебування дітей на своїх територіях і в судовому порядку призначають їм опікунів з числа іноземців. У зв'язку з цим, фіксуються випадки обмеження повноважень супроводжуючих осіб як законних представників, практикується роз'єднання дітей із супроводжуючими особами та навіть рідними братами й сестрами. Це виключає можливість їхнього виховання в умовах збереження культурної самобутності, мови та національних цінностей. Перебування таких дітей протягом тривалого часу в іноземних інституційних закладах без влаштування у сімейні форми порушує їхнє право на виховання в сімейному оточенні та не відповідає найкращим інтересам дитини.

Цю тенденцію підтверджує щорічна доповідь за рік Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитра Лубінця. Він повідомив, що під час масової евакуації дитячих будинків сімейного типу та інституційних закладів за кордон, іноземні юрисдикції часто не визнають повноважень українських супроводжуючих осіб або директорів закладів як повноцінних законних представників відповідно до свого національного законодавства. Так, наприклад, в Італії зафіксовано випадок,

[1347] Судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду розповіли про виклики при розгляді спорів щодо дітей в умовах воєнного стану. Верховний Суд. 2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1342992/?utm_source=chatgpt.com

коли італійська влада відібрала вісьмох дітей у батьків-вихователів евакуйованого дитячого будинку сімейного типу через невизнання їхніх документів на представництво, виданих за українським законодавством. Дітей вдалося повернути лише після відкриття провадження Уповноваженим та проведення зустрічей з представниками генеральної прокуратури та сімейного суду Італії. Також, було встановлено, що Австрія підпорядковує евакуйованих дітей виключно своєму законодавству та не має наміру повертати їх в Україну. Незважаючи на наявність 37 потенційних українських кандидатів в усиновлювачі, відвідування ними дітей з метою усиновлення на території України не дозволяється. Такі обставини створюють серйозні ризики неповернення дітей з Австрійської Республіки[1348].

З огляду на це варто констатувати, що дії іноземних органів щодо невизнання українських представників суперечать «Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей»[1349], право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей. Відповідно до її положень: батьківська відповідальність, встановлена згідно з правом держави звичайного місця проживання дитини, повинна визнаватися навіть після зміни цього місця на іншу державу; юрисдикцію щодо вжиття заходів захисту особи чи майна дитини мають компетентні судові або адміністративні органи української сторони. Таким чином, на сьогоднішній день залишається проблемною необхідність встановлення місцезнаходження на території іноземних держав усіх українських дітей, яким призначено іноземних опікунів. Окремою перешкодою є забезпечення допуску представників закордонних дипломатичних установ України (зокрема консулів) до таких дітей для здійснення контролю та захисту їхніх прав. З огляду на це, вкрай важливим є посилення контролю за умовами утримання та виховання дітей за кордоном з боку українських служб у справах дітей та органів опіки і піклування. Це повною мірою кореспондує зі спільною позицією України та ЄС щодо необхідності подальшої консолідованої роботи для посилення спроможності запобігати порушенням прав дитини

[1348] Українці за кордоном. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2024 рік. URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2024/ukraintsi-za-kordonom?utm_source=chatgpt.com

[1349] Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей: Міжнародний документ від 19.10.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002#Text

та оперативно реагувати на потреби їхнього захисту як в Україні, так і на території усього Європейського Союзу[1350].

2. Другою суттєвою проблемою є *затримка у набутті статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування*. В умовах збройної агресії це є одним із найгостріших питань сучасного сімейного та цивільного права України. Ця прогалина дійсно створює суттєві перешкоди для повноцінного захисту майнових прав дітей.

Відповідно до законодавства України (стаття 243 СК України) «опіка, піклування встановлюється над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування». Таким чином, для встановлення повноцінної опіки над дитиною (яка дає право представляти її інтереси в усіх органах, розпоряджатися майном, відкривати рахунки, подавати заяви на компенсацію), дитина обов'язково повинна мати офіційно встановлений статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування[1351].

Оскільки відсутність такого статусу повністю блокувала механізм захисту майнових та особистих прав дітей, чиї батьки опинилися в полоні або зникли в зонах бойових дій, держава була змушена негайно змінити підходи до його надання. Відповідно, законодавець врахував виклики війни, розширивши перелік підстав для надання статусу дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування. Зокрема, до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» були додані норми, згідно з якими статус надається дітям: батьки яких зникли безвісти за особливих обставин (що підтверджується витягом з Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин); батьки яких є військовополоненими (перебувають у полоні держави-агресора), що підтверджується довідкою від Національного інформаційного бюро[1352].

Проте, незважаючи на те, що «у зв'язку з воєнним станом в Україні було внесено зміни до деяких нормативно-правових актів, зокрема, для забезпечення найкращих інтересів дитини було спрощено процедуру

[1350] Україна посилює партнерство з Європейським Союзом у сфері захисту прав дітей та розвитку сімейних форм виховання. 20.04.2023. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/ukrayina-posylyuye-partnerstvo-z-yevropeyskym-soyuzom-u-sferi-zakhystu-prav-ditey-ta-rozvytku-simeynykh-form-vykhovannya

[1351] Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

[1352] Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text

тимчасового влаштування дитини»[1353], на практиці процес отримання статусу розтягується на місяці. Родичі або служба у справах дітей не можуть швидко отримати необхідні витяги з реєстрів через тривалі процедури ідентифікації, складнощі у комунікації з військовими частинами та затримки у роботі державних органів. Доки триває цей процес, дитина перебуває у стані «тимчасового влаштування». Відповідно, особа, яка тимчасово влаштувала дитину у своїй сім'ї (наприклад, бабуся чи тітка), має право лише на базове представництво (медицина, освіта). Вона не є офіційним опікуном чи піклувальником у розумінні Цивільного кодексу України, а отже, її повноваження щодо майнових прав дитини заблоковані. Вона не може: подати від імені дитини заяву на отримання компенсації за програмою «єВідновлення» за зруйноване житло, частка якого належала дитині; прийняти спадщину від імені дитини (якщо, наприклад, один із батьків загинув, а інший – у полоні); оформлювати пенсію по втраті годувальника (якщо статус зниклого безвісти ще не підтверджено належним чином).

Ці труднощі яскраво демонструє судова практика. Так, у справі № 522/13565/23 (Постанова Верховного Суду від 25 вересня 2024 року)[1354] суд розглядав питання позбавлення батьківських прав та встановлення опіки. Суд чітко наголосив на імперативній вимозі закону: «Встановити над ним опіку можна лише отримавши статус дитини позбавленої батьківського піклування, відповідно до статті 1 Закону України «Про охорону дитинства»». Це рішення підтверджує, що суди не можуть уникнути вимоги закону і призначити опікуна дитині для захисту її прав, якщо формально їй не було надано відповідний статус через відсутність довідок.

Також Запорізький окружний адміністративний суд (рішення суду від 30 липня 2024 року) розглянув справу № 280/5641/24[1355] розглядав спір щодо захисту майнових прав сім'ї (дружини) військовослужбовця, який набув статусу особи, що зникла безвісти за особливих обставин. Відповідач (державний орган) протиправно не нараховував та не виплачував грошове забезпечення сім'ї зниклого. Суд став на захист родини та зобов'язав здійснити виплати. Ця справа ілюструє, наскільки складним є механізм реалізації майнових прав (отримання виплат, компенсацій) родинами зниклих

[1353] Чорнописька В. З., Байовська Ю. Ю. Альтернативні форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. № 86(2). С. 258–263.

[1354] Постанова Верховного Суду від 25 вересня 2024 року у справі № 522/13565/23. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=121957857

[1355] Рішення Запорізького окружного адміністративного суду від 30 липня 2024 року у справі № 280/5641/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120723006

безвісти за особливих обставин. Поки особа перебуває в такому статусі, її родина (зокрема діти, чиї інтереси представляє інший з батьків або родич) часто змушена виборювати свої майнові права виключно у судовому порядку через через неефективність адміністративних процедур.

Зважаючи на окреслені проблеми, які можуть виникати при реалізації представництва інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах агресії російської федерації, чинний правовий механізм потребує системної модернізації та адаптації до викликів воєнного стану. Подолання виявлених законодавчих прогалин і колізій вимагає рішучих кроків як у сфері матеріального й процесуального права, так і в напрямі цифровізації державних процедур. З метою розв'язання окреслених проблем пропонуємо такі концептуальні зміни:

1. *Імплементація норм щодо «консульського представництва та захисту» у цивільне законодавство.* Пропонуємо доповнити ст. 242 ЦК України нормою, згідно з якою консульські установи України за кордоном наділяються статусом *субсидіарних (додаткових)* законних представників дітей-сиріт, евакуйованих з України. Необхідність такого кроку зумовлена масовими випадками невизнання іноземними органами юстиції повноважень українських супроводжуючих осіб, директорів інституційних закладів чи навіть прийомних батьків. Субсидіарний характер цього представництва означатиме, що консул вступає у правовідносини автоматично (в силу закону) у тих випадках, коли повноваження основного українського представника блокуються іноземною юрисдикцією. Цей статус має надавати консулам виключне право укладати від імені дитини правочини щодо:

– медичного втручання (надання інформованої згоди на лікування, операції чи психологічну реабілітацію, що критично важливо, адже іноземні клініки часто відмовляються приймати рішення від українських опікунів);

– захисту персональних даних у країнах перебування (з метою жорсткого контролю за тим, щоб українські діти не потрапляли до іноземних баз даних потенційних кандидатів на місцеве усиновлення без згоди нашої держави).

Закріплення цієї норми у матеріальному законі (ЦК України) створить міцне підґрунтя для застосування статті 5 та статті 36 Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року[1356]. Це суттєво посилить переговорні та процесуальні позиції України у спорах з іноземними

[1356] Віденська конвенція про консульські зносини: Конвенція № 995_047 від 24 квітня 1963 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU63K02R

соціальними службами та судами, унеможливлюючи створення штучного «правового вакууму», який іноземні держави використовують як привід для призначення нашим дітям власних опікунів.

2. *Оптимізація строків у цивільному судочинстві* для оперативного надання статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування. Для вирішення проблеми критичних затримок із визначенням статусу дітей, чиї батьки зникли в зонах бойових дій або потрапили в полон, необхідно розробити комплексні зміни до Розділу IV («Окреме провадження») Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України).

Пропонуємо закріпити скорочені строки (наприклад, не більше 15 днів з моменту відкриття провадження) для розгляду заяв про визнання фізичної особи зниклою безвісти за особливих обставин або оголошення її померлою, якщо заявником виступає орган опіки та піклування (або прокурор) безпосередньо в інтересах дитини. Крім того, процесуальна модернізація повинна супроводжуватися цифровізацією доказової бази. Суди повинні отримати прямий електронний доступ (через підсистеми Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи) до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та баз даних Національного інформаційного бюро. Це звільнить заявників від необхідності місяцями збирати паперові довідки. Важливим доповненням до ЦПК України має стати норма, згідно з якою судові рішення у цій категорії справ підлягають негайному виконанню. Це дозволить миттєво розблокувати процес призначення постійного опікуна, оформлення пенсії по втраті годувальника та реалізації інших життєво необхідних майнових прав дитини.

Висновки

Проведене дослідження правового інституту законного представництва дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах збройної агресії російської федерації дає змогу сформулювати низку концептуальних підсумків. Доведено, що повномасштабна війна стала безпрецедентним випробуванням для вітчизняного цивільного та сімейного законодавства. Класичні механізми, розраховані на мирний час, в умовах масової евакуації, окупації територій та втрати зв'язку з законними представниками дитини призвели до виникнення небезпечного «представницького невизначення». Це критично послабило гарантії захисту майнових та особистих немайнових прав найвразливішої категорії громадян – дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

В ході проведеного нами дослідження, було встановлено фундаментальні проблеми сучасного механізму представництва інтересів таких дітей. По-перше, збереження практики представництва інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування безпосередньо адміністраціями інституційних закладів породжує системний конфлікт інтересів і створює серйозні ризики зловживань щодо майна вихованців. По-друге, масова евакуація таких дітей до держав ЄС спричинила гострі транскордонні юрисдикційні колізії. Невизнання іноземними органами повноважень українських законних представників, призначених за адміністративною процедурою нашої країни, порушує права таких дітей та загрожує їх розлученням із законними представниками. По-третє, проблеми викликає тривала затримка у набутті дітьми відповідного статусу у випадках, коли батьки зникли безвісти або опинилися в полоні. Така перешкода повністю блокує реалізацію майнових прав дитини, унеможливлюючи прийняття нею спадщини чи подання заяв на компенсацію за зруйноване житло.

Для комплексного розв'язання зазначених нами проблем сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази. Зокрема, аргументовано необхідність доповнення статті 242 ЦК України нормами про імплементацію «консульського представництва», що наділить консульські установи субсидіарними повноваженнями для оперативного захисту прав евакуйованих дітей. З метою уникнення конфлікту інтересів запропоновано закріпити модель «тимчасового інституційного представництва» з імперативною забороною на вчинення будь-яких дій, що зменшують майно дитини. Водночас доведено необхідність залучення незалежного адвоката системи безоплатної правничої допомоги до всіх цивільних процесів, де вирішується майнова доля дитини-сироти. Нарешті, для пришвидшення доступу до майнових прав запропоновано внести зміни до ЦПК України, встановивши скорочені строки судового розгляду заяв про визнання осіб зниклими безвісти за поданням органів опіки та піклування.

Підсумовуючи вище викладене, хочемо зазначити, що подальший розвиток інституту законного представництва повинен базуватися на остаточній відмові від застарілої радянської парадигми інституційного нагляду на користь європейських концепцій правосуддя, які будуть корисними для дитини. В умовах війни держава зобов'язана мінімізувати формалізм процедур і забезпечити гнучкий та ефективний захист найкращих інтересів дитини як повноцінного суб'єкта права.

Анотація

В даному дослідження, присвяченому актуальній проблемі захисту майнових та особистих немайнових прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах повномасштабної збройної агресії констатується, що класичні механізми законного представництва виявилися не готовими до екстремальних реалій війни, що призводить до небезпечного «представницького невизначення». Серед головних викликів виокремлено конфлікт інтересів при представництві дітей інституційними закладами, транскордонні юрисдикційні колізії під час масової евакуації до країн ЄС та критичні затримки у набутті дітьми статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування. За результатами аналізу матеріального й процесуального законодавства, а також судової практики, обґрунтовано необхідність імплементації у цивільне законодавство норм щодо субсидіарного «консульського представництва» евакуйованих дітей за кордоном для оперативного захисту їхніх прав в іноземних юрисдикціях. З метою уникнення зловживань запропоновано закріпити концепцію «тимчасового інституційного представництва» з жорсткою імперативною забороною на вчинення дій, що можуть призвести до зменшення чи відчуження майна вихованців. Доведено доцільність удосконалення цивільного процесуального законодавства шляхом обов'язкового залучення адвокатів системи безоплатної правничої допомоги у судових спорах щодо майнових інтересів дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування. Також аргументовано потребу в оптимізації строків цивільного судочинства (встановлення скорочених термінів) для швидкого визнання батьків зниклими безвісти або оголошення померлими. У підсумку наголошується на невідкладній необхідності відмови від застарілої парадигми інституційного догляду на користь європейських стандартів, де дитина є повноцінним суб'єктом права.

Література

1. Боровська І. А., Білянська Н. В. Співвідношення принципів верховенства права та законності у цивільному судочинстві України. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 7–14.
2. Віденська конвенція про консульські зносини: Конвенція № 995_047 від 24 квітня 1963 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU63K02R
3. Із Сімейного кодексу приберуть обов'язок органів опіки повідомляти реєстраторів про майно дітей. 24.04.2026. URL: https://sud.ua/uk/news/

publication/359380-iz-semeynogo-kodeksa-uberut-obyazannost-organov-opeki-soobschat-registratoram-o-nalichii-imuschestva-u-detey
4. Кирдан Б. В. Особливості процесуальної співучасті у цивільному процесі. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 9 (27). 2024. С. 694 – 701. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-9(27)-694-701
5. Коган О. В., Рудзевич І. Л. Основні питання соціального супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Проблеми сучасної психології.* 2012. № 15. С. 285–301. URL: https://problemps.kpnu.edu.ua/article/view/160668/159867
6. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
7. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей : Міжнародний документ від 19.10.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002#Text
8. Конституція України : Закон України від 26 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
9. Красицька Л. В. Здійснення батьками права на представництво і захист прав та інтересів дитини. *Економіка і право*. 2012. № 3. С. 116–121.
10. Крестовська Н. М. Ювенальний правовий статус. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2009. Т. 8. С. 278–284.
11. Кучер В. О. Захист прав дітей в умовах збройного конфлікту та роздільного проживання батьків. *Наукові перспективи*. 2024. № 2(44). С. 1147–1157.
12. Лазебна М. Мінсоцполітики: діти, які залишилися без батьків під час воєнного стану, зможуть бути тимчасово влаштовані до сімейних форм виховання. 23.03.2022. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/minsocpolitiki-diti-yaki-zalishilisya-bez-batkiv-pid-chas-voyennogo-stanu-zmozhut-buti-timchasovo-vlashtovani-do-simejnih-form-vihovannya
13. Петровський А. В., Боровська І. А. Правовий статус третіх осіб у цивільному процесі України. *Часопис цивілістики*. 2023. № 49. С. 51–55.
14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 березня 2019 року у справі № 911/3594/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80487660
15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 листопада 2021 року у справі № 359/3373/16-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829985
16. Постанова Верховного Суду від 06 жовтня 2021 року у справі № 910/13574/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81268529
17. Постанова Верховного Суду від 12 жовтня 2022 року у справі № 559/1215/19-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106868297
18. Постанова Верховного Суду від 13 червня 2024 року у справі № 214/65/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119872566
19. Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2024 року у справі № 756/12509/21. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/nepodannia-visnovku-organu-opiki-ta-pikluvannia-ne-moze-sluguvati-pidstavoiu-dlia-vidmovi-abo-dlia-zvolikannia-u-zaxisti?utm_source=chatgpt.com
20. Постанова Верховного Суду від 17 квітня 2019 року у справі № 916/675/15. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81268529

21. Постанова Верховного Суду від 25 вересня 2024 року у справі № 522/13565/23. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=121957857
22. Постанова Верховного Суду від 27 лютого 2018 року у справі № 925/1121/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/72616760
23. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 04 серпня 2021 року у справі № 654/4307/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98911478
24. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 березня 2025 року у справі № 527/955/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125933110
25. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду 28 червня 2023 року у справі № 539/5295/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111906715
26. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 05 березня 2025 року у справі № 199/7566/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125673487
27. Постанова Об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 24 січня 2020 року у справі № 910/10987/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87559633
28. Про внесення змін до статті 246 Сімейного кодексу України : Проект Закону України від 24.04.2026. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/44d1cb78-e331-424e-97ff-ec698677df33
29. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text
30. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text
31. Про затвердження Порядку тимчасового влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі тих, які розлучені із сім'єю, в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2022 № 447. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2022-п
32. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text
33. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text
34. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
35. Рішення Запорізького окружного адміністративного суду від 30 липня 2024 року у справі № 280/5641/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120723006
36. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. Київ : Правова єдність, 2009. 432 с.
37. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

38. Слозанська Г., Горішна Н. Функціонування закладів інституційного догляду та їх негативний вплив на їх вихованців. *Social Work and Education*. Vol. 8, № 1. Ternopil-Aberdeen, 2021. Pp. 19–41. DOI: https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.1.2.
39. Судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду розповіли про виклики при розгляді спорів щодо дітей в умовах воєнного стану. *Верховний Суд*. 2022. URL:https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1342992/?utm_source=chatgpt.com
40. Україна посилює партнерство з Європейським Союзом у сфері захисту прав дітей та розвитку сімейних форм виховання. 20.04.2023. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/ukrayina-posylyuye-partnerstvo-z-yevropeyskym-soyuzom-u-sferi-zakhystu-prav-ditey-ta-rozvytku-simeynykh-form-vykhovannya
41. Українці за кордоном. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2024 рік. URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2024/ukraintsi-za-kordonom?utm_source=chatgpt.com
42. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
43. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text
44. Чорнописька В. З., Байовська Ю. Ю. Альтернативні форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. № 86(2). С. 258–263.
45. Чурпіта Г. В. Деякі аспекти судового захисту сімейних прав та інтересів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. № 1. С. 71–83.
46. Шаповал Л. І. Здійснення представництва малолітніх та неповнолітніх осіб. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. К. 2007. № 1. С. 54–61.
47. Шаповал Л. І. Недійсність правочину, вчиненого з перевищенням повноважень. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України.* К. 2005. № 3. С. 69–77.
48. Шаповал Л. І. Необхідність перевірки волездатності громадян. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* К. 2009. № 3. С. 80–84.
49. Шаповал Л. І. Передання повноважень за довіреностями представнику та третім особам. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* К. 2008. № 1. С. 89–94.
50. Шаповал Л. І. Правова природа патронату над дітьми у цивільному праві. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. К. 2005. № 2. С. 105–109.
51. Шаповал Л. І. Правова природа представництва в цивільному праві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 9. С. 99–104.
52. Шаповал Л. І. Правова природа представництва за законом. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2005. № 2. С. 87–92.
53. Шаповал Л. І. Представництво за довіреністю у цивільному праві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 7. С. 111–117.

54. Шаповал Л. І. Проблеми вираження волі учасників правочину, укладеного представником. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 4. С. 108–113.
55. Шаповал Л. І. Проблеми патронатного виховання і особливості влаштування вихованців дитячого будинку у патронатну сім'ю. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 1. С. 31–33. URL: https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2013/01_2013.pdf
56. Шаповал Л. І., Кирдан Б. В. Тенденції у вирішенні справ про позбавлення батьківських прав у контексті домашнього насильства. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 11 (52). С. 402–414. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-11(52)-402-414
57. Шаповал Л. І., Мироненко В. П., Бобко В. Г. Щодо нормативного регулювання захисту майнових прав дітей органами опіки та піклування. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 3 (43). С. 645–656. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3(43)-645-655
58. Шаповал Л. І., Мироненко В. П., Якимець О. І. Вплив воєнного стану на реалізацію інституту опіки та піклування в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 3 (33). С. 694–708. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-3(33)-694-707
59. Шаповал Л. І., Полішко Н. Л. Про деякі підходи до законодавчого регулювання ролі опікуна (піклувальника) в Україні, Франції та Швейцарії. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 8 (26). 2024. С. 693–704. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8(26)-693-704
60. Gunnar M. R., Nelson C. A. Institutionalized children's development and neurobehavioral outcomes. *Development and Psychopathology*. 2007. Vol. 19. P. 1–30.
61. Kilbourne M. Residential care and child rights: institutionalisation and child development outcomes. *Child and Youth Care Forum*. 2016. Vol. 45. P. 1–18.
62. Solerdelcoll M., Ougrin D., Cortese S. Advocacy for a coordinated and safe response for the mental health and psychosocial needs of children affected by the conflict in Ukraine. *European Child & Adolescent Psychiatry*. 2022. № 4. С. 125–128. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9395799/pdf/787_2022_Article_2037.pdf